

A 90 éves Koltay-Kastner Jenő köszöntése

A tudós professzort, az idős mestert köszöntik most egykori hallgatói és tanítványai, az az immár több generációhoz tartozó tanár, kutató, szerkesztő és más hasonló pályára került filosz, aki Koltay professzor úr óráin szerzett először rendszeres tudást az olasz, a francia vagy a magyar irodalomról, azok, akiket ő vezetett be az olasz filológia rejtelmeibe, s akiket az ő példája és sokoldalú útmutatása indított el a tudományos pályán. A humán tudományok terjesztésén és fejlesztésén jelenleg munkálkodók közül nagyon sokan tőle kaptak egy életre szóló inspirációt még a pécsi, a szegedi vagy éppen a római egyetemen, az ő előadásai és publikációi alapján rajzolódott ki előttük Európa olyan szellemi térképe, amelyen tájékozódva azzal a biztonsággal indulhattak intellektuális vándorútra, hogy onnan sokban gazdagodva fognak előbb-utóbb hazatalálni. A tudomány szigorával mutatta meg nekik a tudománynak azt a vitathatatlan sajátosságát, hogy fejlődni csak akkor képes igazán, ha nem zárkózik be — sem szűklátókörűségből, sem ideológiai megfontolásból — a nyelv és a nemzet, valamely diszciplína vagy korszak keretei közé, hanem ezeket csak kiindulópontnak tekintve úgy tájékozódik, szelleme úgy vesz lélegzetet, hogy attól minél élénkebbé válhasson a nyelvi, lokális és ágazati egységek belső vérkeringése és mozgása. Elsősorban ezt szem előtt tartva kezdte tudatosan úgy alakítani, majd hagyta a véletlen által is abba az irányba formálni hamarosan igen sokrétű tudományos munkásságát, hogy abban az összehasonlító kultúrhistoria jusson vezető szerephez, sőt a komparatistikának is azt a területét vette hatékonyabb művelés alá — a magyar—olasz kulturális kapcsolatokét —, ahol nagyon a kezdeteknél tartott még hazánkban a munka, noha sokat engedett sejtetni mind a szélesebb kulturális látóhatár, mind a nemzeti önismeret szempontjából. A visszamaradottság és a várható eredmények jelentősége tudatában vállalta a tudomány e szektora művelésének legkülönfélébb formáit, a szótárkészítéstől és szövegkiadástól kezdve a fordításokon keresztül a szellemi portrék felvázolásáig és a korszakmonográfiák megalkotásáig. Kisebb könyvtárnak is beillő művek sora tanúskodik ma arról, mennyire eredményes ez a sors kegyéből ilyen hosszú alkotói pálya.

Látványosan a véletlen, az első világháború alatti olasz fogság indította el véglegesen azon az úton, amelynek legszélesebb sávja az italianisztikáé. De örömmel elhagyott, átmeneti kényszerpálya lett volna ez csupán, ha ide sodródott utasában nincs meg a sokoldalúságra törekvő hajlam, és ha ezt az adottságot nem támogatja olyan irigylésre méltó erudíció, amelyet a századforduló sokszínű szellemi légkörében lehetett — ha nem is áldozatok nélkül — elsajátítani. Ő még, mint kisdíák, Gyulai Pálhoz fordulhatott tanácsért a kényesnek ítélt helyesírási problémákkal. Az egyetemen, mint magyar szakos hallgatónak, Riedl Frigyesztől volt módja tudományos objektivitásra törekvő módszert tanulni, német szakosként Heinrich Gusztávtól filológiai gondosságot, francia szakos stúdiumait pedig a Sorbonne-on egészíthette ki (Eckhardt Sándor társaságában), s közben belehallgathatott az akkor népszerű csúcán álló Henri Bergson híres szerda délutáni előadásaiba, amelyeket az École Normale Supérieure-ön tartott. Az egyetemi tanulmányokat az Eötvös József Kollégium órái tették számára még tartalmasabbá, ahol az angolt Gombocz Zoltán tanította akkor, a magyar irodalmat a fiatal Horváth János. Az ilyen terepen megtett első lépések után a Dél-Itáliában eltöltött fogság évei nem kizárólag a nélkülözés és az otthonról való távollét keserű élményét adhatták, hanem — átmenetileg talán csak a körülmények megédesítésképpen, de távlataiban az intellektus megerősítését szolgálva és a felkészítés idejét meghosszabbítva — Romain Rolland olvasásának és a Dante nyelvével való ismerkedésnek jól kihasználtságát is. Ez utóbbi annyira meghatározó, hogy hazatérte után Kaposi Józsefhez vezet az útja, s a nála történt jelentkezés az italia-

nisztikával való eljegyzésnek is tekinthető. A véletlen kínálta út véglegesítését a pécsi egyetem katedrájának elfogadása jelenti: nyilvános rendkívüli tanár lesz az ország második olasz tanszékén. Az olyan véletlen azonban, mint amilyen az ő tudományos életútjába beleszólt, csak az olyan egyéniségnél állandósulhat új szükségszerűséggé, aki nem ön maga megtagadását, hanem lehetőségei kiszélesedését látja meg benne és valószínűsíti meg általa, s a pályamódosítást követően a szélesebb ívű úton még nagyobb lendülettel képes haladni tovább. A fiatal tudós ugyanis lényeges kulturális szükségleteket, még csak kevesek által megsejtett lehetőségeket ismer fel, amikor az olasz—magyar kapcsolatok kutatása felé szélesíti korábbi, francia—magyar párhuzamokat elemző munkásságát. Így a hazánkat szinte kezdetektől fogva mélyen befolyásoló olasz kultúra egyre elhivatottabb kutatójává válik. Zambra Alajos, Kőrösi Sándor, Péterfy Jenő és Kaposi József után — hézagpótló részletkutatásaival, sokkal körültekintőbb filológiai módszerével és összefoglalásra is törekvő vállalkozásával — valóban tudományos alapokra helyezi az olasz—magyar összehasonlító kutatásokat.

A katedra és a publikációk nyilvánossága mellett a kultúrdiplomácia lehetőségei is rendelkezésére állnak abban, hogy még közelebb hozza hazánkhoz Itália értékeit. Előbb, mint a Római Magyar Történelmi Intézet, aztán a Római Magyar Akadémia titkára szervezi ezt, s közben egyre elmélyültebben kutat, ifjú tanítványokkal is körülvéve már. Miközben a Risorgimento és a Kossuth-emigráció alapvető forrásait tárja fel, egyben az objektivitásra törekvő tudomány neves nemzetközi centrumává igyekszik tenni a Palazzo Falconierit, ahol az általa vezetett intézmény működik. A tudomány oázisának, nem pedig politikai erők ugródeszkájának tekinti Borromini szép Tiberis-parti épületét. Ezzel az attitűddel irányítja később a szegedi egyetemet, mint annak rektora, a második világháború legválságosabb végső hónapjaiban, s nagy szerepet játszik abban, hogy a front rövid intermezzója után minél előbb meginduljon az oktatás, a megváltozott hallgatóssággal is az intézményhez méltó magas színvonalon. Nagy részt vállalt Szeged irodalmi folyóirata, a Tiszatáj megindításában, és írásaival, tanácsaival továbbra is támogatta. Közel egy évtizednyi időszakra le kellett mondania legkedvesebb tevékenysége, az olasz irodalom oktatásáról (a régi magyar irodalom professzora ekkor), de aztán annál nagyobb lendülettel kapcsolódott be a román nyelvek és irodalmak tanszékének újjászervezésébe, és tartotta az olasz meg a francia irodalmi előadásokat.

Szegedi évtizedei — életének csaknem fele — a korábbi munkásság kiszélesedését és betetőzését teszik lehetővé. Ekkor születik meg Cola di Rienzo portréja, Aretino és Leopardi pályaképe, az olasz felvilágosodás irodalmát feldolgozó szintézis, a Kossuth-emigráció története és a magyar—olasz nagyszótár, nem is szólva a kisebb tanulmányok hosszú soráról. S ha közel nyolcvanvesztendőskorában meg is válik az őt nagyon nélkülöző olasz tanszék vezetésétől, nem így az utóbbi időben nevelt tanítványoktól, és főleg nem a munkától. Magánélete megpróbáltatásain is a még be nem fejezett kutatásokra való koncentráció segíti át. Dante népének egy életre megszeretett kultúrája, a mindig nagyon tisztelt tudomány toposz noétosza betölti mindennapjait.

Amit alkotott, gazdag és teljes életmű — egyéni profillal, maradandó értékekkel, folytatásra inspiráló lehetőségekkel. Olyan vállalkozás az italianisztika és a komparatiztika művelésében, amelyhez hasonlót csak a klasszika-filológia legjobb szakemberei tudtak végigvinni: a filológiai aprómunkától az összefoglalásokig terjed, a nyelvtörténet és a diplomáciatörténet éppúgy része, mint az eszme- és az irodalomtörténet, átfogó és egyben differenciált képet tud adni korokról, életművekről és problémákról egyaránt. Alapvető elve a tényszerű megbízhatóság. Kevesen tisztelik annyira a tények „makacosságát” s kevesen támaszkodnak megbízhatóságukra is úgy, mint ő, nem kímélve az utánuk járás fáradtságát, fel is használva egyben rendjük orientáló erejét. Nem a századelő szürke pozitívizmusának intellektuális kényelemből való továbbmentése ez, nem is csupán a látványos szellem-

történet és a marxismus vulgarizáló változatának valamiféle ellenpontozása, hanem a konkrétság tisztelete, az induktív módszer erősségeinek kamatoztatása, a tudomány szilárd talajon történő felépítésének bevált törekvése. A pályakezdekor kapottak továbbvitele helyett sokkal meghatározóbb itt az általa művelt tudományterület addigi fejlettségi fokának objektív követelménye: minden új tudományág — s ez alól az olasz—magyar komparatiztika sem kivétel — a tényfeltárást, a legfontosabb témák és problémák fenomenologikus leírását végezheti el legelőbb, csak az empirikus igazságok levonása után emelkedhet a széles körű általánosítás, az elméletalkotás fokára. Koltay professzor indulásakor az egész összehasonlító irodalomtudomány fejlődése kezdeti szintjén állt, általa választott ágát is csak a nála látható módszerrel lehetett érdemlegesen megközelíteni. Ott pedig, ahol a mások által már kitaposott utakra lépett — mint Dantéról, a magyar irodalmi barokkról vagy a Kossuth-emigrációról szólva —, a csatlakozás jogát — s ez nyilván alkati kérdés is — a problémát új megvilágításba helyező adatok felmutatásával igyekezett megszerezni. Összefoglaló jellegű művei sem a már adott szintézisek hézagainak spekulatív kitélése révén jönnek létre, hanem az ellenőrzött régi és a hozzájuk társított új adatok újrafelépítésével szerveződnek más organizmussá. Ez az eljárás mód nem tette eredményeit látványossá, de annál nagyobb időtállóságot biztosított nekik. Művei nem tetszetős, hanem szilárd alapokra emelt szolid építmények, amelyek több ideológiai földrengést is képesek átvészelni. Eredményeinek többsége leginkább alapzat egy több generációs vállalkozáshoz, amelynek már részben más jellegű folytatása a kollégák és a tanítványok feladata.

Ő maga tudja a legjobban, hogy egy századelőn indult tudós kezdeményezéseit nem lehet a mi korunkban csakis az övéhez hasonló eszközökkel és ugyanabban a szellemben folytatni. Az olasz nyelvet és az európai kultúrát tőle elsajátító tanítványok sok tekintetben más utakat jártak és járnak (az általa vezetett tanszéken egy sincs közülük), de ezeken az utakon az is nagyon nagy mértékben segíti haladásukat, hogy mindig hasznosítható, más területekre is transzponálható útravalót kaptak mesterüktől: olyan szemléletet, amely a tisztázott adatok nélkülözhetetlenségét, a konkrétság előtérbe helyezését, a tudomány objektivitására törekvését és a nemzeti kultúráknak az egyetemestől való elválaszthatatlanságát hirdeti elsősorban. A marxizmus módszerét — amelynek elsajátítására ő is vállalkozott, már túl „az emberélet útjának felén” — tanítványai legújabb nemzedékének főleg másoktól kellett megtanulnia. De a filológiát, amely nemcsak ismerete, hanem tisztelete és szeretete is a betűnek és a tudománynak, senki sem taníthatta jobban nála.

Kilencvenedik születésnapján azt kívánjuk, hogy még sok új tanulmány kerüljön ki tolla alól, gyakran találkozhatunk vele szokásos Tisza-parti sétáin, minél többször láthassuk egykori tanszékén, az Ady téri egyetem épületében. A magyar tudományos életnek még nagy szüksége van a kiváló tudós példájára és műveire.

KAPOSI MÁRTON